

مطالعه تطبیقی مفهوم و آثار حسن نیت در انعقاد، تفسیر و اجرای قراردادها

یحیی ابراهیمی^۱

چکیده

اصل لزوم رعایت حسن نیت و رفتار منصفانه دارای آثار حقوقی گسترده‌ای در نظام‌های حقوقی دنیا به‌ویژه نظام‌های گروه حقوق نوشته است. این قاعده در بسیاری از اسناد مهم بین‌المللی، مانند اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی،^۲ اصول حقوق قراردادهای اروپایی^۳ و حقوق داخلی برخی کشورها از جمله آلمان، ایتالیا، فرانسه و ایالات متحده به‌طور صریح به‌عنوان یکی از اصول مهم حقوق قراردادهای شناخته شده است و طرفین در روابط تجاری خود ملزم به رعایت آن هستند. آثار این قاعده به حدی گسترده و لازم‌الرعایه است که در دو سند بین‌المللی یاد شده، که هم‌اکنون بسیاری از روابط تجاری بین‌المللی بر پایه آن‌ها تنظیم می‌شود، طرفین با وجود اصل آزادی قراردادهای نمی‌توانند برخلاف قاعده مذکور توافق کنند یا حتی موارد اعمال آن را محدود سازند.

واژگان کلیدی: حسن نیت، رفتار منصفانه، سوءنیت، مذاکره و تشکیل قراردادها، تفسیر قراردادها، اجرای قراردادها

۱. کارشناس ارشد حقوق خصوصی ebrahimiyahya@gmail.com

2. Unidroit

3. Principles of European Contract Law (PECL)

مقدمه

حسن‌نیت، اصلی ذاتاً اخلاقی و وجدانی است که همگام با تحولات جوامع انسانی و گسترش ارتباطات اجتماعی و تجاری و ظهور اختلافات پیچیده حقوقی، در جهت حل قسمتی از مسائل حقوقی، به‌ویژه نزدیک ساختن مقررات و ضوابط خشک حقوقی به موازین عدالت و انصاف پا به عرصه حقوق نهاده است. با توجه به این‌که عالم اخلاق و دنیای وجدانیات برگرفته از فطرت پاک انسانی است و رو به راستی و تعالی فکری بشر دارد، از همان آغاز در تنظیم روابط شخصی و اجتماعی انسان‌ها اصول و ضوابط اخلاقی نقش برجسته‌ای داشته است. کم‌کم با تأسیس قواعد حقوقی و مراجع قضایی، این اصول و قواعد اخلاقی به تدریج وارد حقوق گردید و در تنظیم قوانین حقوقی و جزایی به کار گرفته شد. اصولی چون لزوم وفا به عهد،^۴ حاکمیت اراده،^۵ منع دارا شدن غیرعدالانه،^۶ قبح عقاب بلایبان و مانند آن نیز در واقع از عالم اخلاق وارد حقوق شدند و امروزه به شکل اصول مسلم حقوقی در حوزه‌های حقوق قراردادها، اموال، خانواده، کیفری و ... حکومت می‌کنند. بدین ترتیب، این اصول علی‌رغم ریشه اخلاقی‌شان که در ابتدا تنها مظهر حسن و قبح اخلاقی تلقی می‌شدند و هیچ ضمانت‌اجرای خارجی نداشتند، امروزه به‌عنوان اصولی بنیادین و اساسی در حقوق شناخته شده، مبنای بسیاری از تعهدات دیگر را تشکیل می‌دهند. به عبارت دیگر می‌توان گفت این اصول ماهیتی اخلاقی-حقوقی دارند.

در تنظیم مناسبات تجاری برای بازرگانان بسیار مهم و حیاتی است که بدانند دست‌کم در کجا و در چه وضعیتی قرار دارند. اگر دادگاه‌ها بیش از حد در روابط قراردادی افراد دخالت کنند، که بعضاً ممکن است به نتایجی خلاف انتظار اولیه طرفین منتهی شود، نظم تجاری به هم می‌ریزد و بازرگانان نمی‌توانند برای تنظیم فعالیت‌های آینده تجاری خود برنامه‌ریزی کنند. لذا ابهام در شناخت مفهوم حسن‌نیت و آثار آن باعث عدم امکان قابلیت پیش‌بینی تصمیمات قضایی می‌گردد و ممکن است آینده حیات تجاری بازرگانان با مخاطراتی همراه شود.

بدون یک تعریف دقیق و روشن قانونی، ابهامات بی‌شماری برای طرفین و مراجع رسیدگی مطرح می‌شود. از جمله سؤالات اساسی این است که معنای حسن‌نیت و تعریف حقوقی آن چیست؟ آیا شرط حسن‌نیت روی دیگر سکه سوءنیت است و تنها یک تعهد سلبی راجع به عدم سوءنیت، فریب، تدلیس و امثال آن محسوب می‌شود یا نهادی است جدید و مصادیق

4. pacta sunt servanda

5. autonomy of the parties

6. unjust enrichment

جدیدی را به مفهوم فوق اضافه می‌کند؟ به عبارت دیگر، آیا حسن نیت تنها متشکل از تعهد به عدم انجام مصادیق متعدد سوءنیت است و چیزی غیر از آن نیست یا این که این نظریه هم تعهدات سلبی (مانند منع فرصت‌طلبی، گریز از مسئولیت، فریبکاری و تدلیس در روابط حقوقی و ...) و هم تعهدات اثباتی (مانند تعهد به همکاری، تعهد به دادن اطلاعات^۷ و...) را بر عهده طرفین بار می‌کند؟ آیا حسن نیت تنها مستلزم داشتن یک وجدان پاک است یا این که علاوه بر وجدان پاک، یک استاندارد برای رفتار منصفانه و عادلانه نیز به‌شمار می‌رود؟ به علاوه، آثار حسن نیت در مراحل مختلف قرارداد چیست و چه ضمانت اجرایی دارد؟

این نوشتار مشتمل بر سه گفتار است: در گفتار نخست، مفهوم حسن نیت و تعاریف آن در منابع معتبر حقوقی، نظر علمای حقوق و رویه قضایی مورد بحث واقع شده، سپس در گفتار دوم آثار حسن نیت در مراحل مختلف قرارداد مورد بررسی قرار گرفته و در گفتار سوم ضمانت اجرای نقض این اصل یا رفتار مغایر با حسن نیت بیان شده است.

۱. مفهوم حسن نیت

۱-۱. تعریف حسن نیت

حسن نیت ترکیبی اضافی متشکل از دو کلمه «حُسن» و «نیت» می‌باشد که در حقوق قراردادهای معمولاً همراه با تعبیر «رفتار منصفانه»^۸ به کار می‌رود. در فرهنگ حقوقی بلک در تعریف حسن نیت آمده است:

«یک حالت ذهنی مبتنی بر: (۱) صداقت در عقیده یا هدف، (۲) پایبندی به تعهد و التزام در مقابل دیگری، (۳) رعایت استانداردهای تجاری متعارف رفتار منصفانه در یک تجارت یا کسب و پیشه معین، یا (۴) فقدان قصد تقلب و تدلیس یا تحصیل امتیاز برخلاف وجدان»^۹.

در فرهنگ مزبور در تعریف عبارت لاتین *bona fides* نیز آمده است:

«(۱) یک استاندارد رفتاری مورد انتظار از یک انسان متعارف، به‌ویژه به‌هنگام بستن قرارداد و اعمال حقوقی مشابه، (۲) اقدام بدون قصد متقلبانه یا سوءنیت»^{۱۰}.

7. duty to inform; duty to disclose; obligation de renseignement (fr.)

8. fair dealing

9. Bryan A. Garner, Black's Law Dictionary, 8th edition (2004), Thomson publication, USA, p. 713 .

Good faith A state of mind consisting in (1) honesty in belief or purpose, (2) faithfulness to one's duty or obligation, (3) observance of reasonable commercial standards of fair dealing in a given trade or business, or (4) absence of intent to defraud or to seek unconscionable advantage. - Also termed *bona fides*.

10. *Ibid.*, p. 178.

به عقیده بسیاری از صاحب نظران حقوق، حسن نیت مقوله‌ای ذهنی، کیفی و مبهم بوده؛ لذا تعریف آن امری بسیار دشوار است.^{۱۱} برخی از نویسندگان نیز با این استدلال که این اصطلاح، مفهومی بسیار وسیع و مبهم دارد آن را فاقد یک معنای دقیق و مشخص و «غیرقابل تعریف» می‌دانند. به نظر ایشان «حسن نیت دارای مفهومی سیال و نامحدود است، چنان که به نحو بسیار وسیعی دست قضاوت و وکلای دادگستری را باز گذاشته تا در هر زمان مطابق با آنچه اوضاع و احوال اقتضا می‌کند آن را تعریف کنند».^{۱۲} با وجود این همین صاحب نظر در تعریف حسن نیت می‌گوید: «انتظار هریک از طرفین قرارداد به این که طرف مقابل به نحوی درست و منصفانه تعهدات قراردادی خود را انجام دهد، به گونه‌ای که عمل او در عرف تجارت مقبول باشد».^{۱۳} وی در ادامه تعریف، به این مفهوم یک اعتبار بین‌المللی می‌دهد: «یک دکترین بین‌المللی که طرفین هر قرارداد بین‌المللی را ملزم می‌کند به طور متعارف عمل کنند، چنان که هریک از طرفین از طرف مقابل خود چنین انتظاری دارد».^{۱۴}

از دیدگاه اکانور^{۱۵} حسن نیت با قواعد حقوقی مرتبط مانند انصاف^{۱۶} و معقولیت^{۱۷} رابطه نزدیک دارد. بر این اساس، وی حسن نیت را بدین ترتیب تعریف می‌کند: «یک اصل بنیادین که از قاعده لزوم وفا به عهد و سایر قواعد حقوقی که به طور مستقیم و مشخص با صداقت، انصاف و معقولیت در ارتباط است، گرفته شده و اعمال آن به وسیله معیارهای صداقت، انصاف و معقولیت که در یک زمان مشخص بر جامعه تجاری حاکم هستند، تعیین می‌شود».^{۱۸} پرفسور شلختریم^{۱۹} که خود از اعضای تیم تدوین کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا و از مفسران بزرگ این کنوانسیون

bona fides (boh-na fl-deez), n. [Latin] 1. Good faith. 2. Roman law. The standard of conduct expected of a reasonable person, esp. in making contracts and similar actions; acting without fraudulent intent or malice.

11. William Tetley, "Good Faith in Contract. Particularly in the Contracts of Arbitration and Chartering", McGill University, p.7. <http://tetley.law.mcgill.ca/comparative/goodfaith.pdf>.

12. Powers, Paul, "Defining the Indefinable: Good Faith and the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods", 18 Journal of Law and Commerce (1999), 333-353 <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/powers.html>.

13. *Ibid.* at 352. See also E.A. Farnsworth, "Precontractual Liability and Preliminary Agreements: Fair Dealing and Failed Negotiations" (1987) 87 Columbia L. Rev. 217, who intertwines the notions of fair dealing and good faith. cited in William Tetley, *op.cit.*, p. 9.

14. Powers, *op.cit.*, p. 352.

15. O'Connor

16. fairness

17. reasonableness

18. J.F. O'Connor, "Good Faith In English Law", Dartmouth Publishing Company Limited, Brookfield USA, 1990, p. 102.

19. Schlechtriem

است اعتقاد دارد که حسن نیت در بازرگانی بین‌المللی باید با مراجعه به استانداردهای معقولیت تفسیر گردد. به عقیده ایشان «معقول» چیزی است که در عرف تجاری مربوط قابل قبول باشد.^{۲۰}

به نظر صاحب نظری دیگر، حسن نیت دارای معانی متفاوتی در نظام‌های حقوقی کشورهای مختلف است.^{۲۱} ایشان در بیان دلالت وسیع و چندگانه اصل حسن نیت اظهار داشته‌اند:

«اصل حسن نیت معانی بسیار گسترده‌ای دارد: در مفهوم مضیق آن، حسن نیت یک ابزار تفسیری است که مانع می‌شود تا یک طرف با تخطی جزئی طرف مقابل در اجرای قرارداد، با پافشاری سختگیرانه و ناروا برحق فسخ خود، قرارداد را منحل کند. در معنای گسترده‌تر، این اصل تعهداتی اجباری نیز بر عهده طرفین قرار می‌دهد که در حین اجرای مفاد قرارداد با هم ارتباط و مراوده داشته، عیوب و نواقص کشف شده در کالاها را به‌نحو مطلوب برطرف سازند یا در اصلاح و تعدیل تعهدات قراردادی در صورت حدوث اوضاع و احوال پیش‌بینی نشده، با یکدیگر همکاری کنند. برطبق این اصل، انحرافات یا تخلفات جزئی هر یک از طرفین از مفاد قرارداد نباید به‌عنوان رویدادی که موجب ایجاد حق فسخ و انحلال قرارداد می‌شود، تلقی گردد».^{۲۲}

مطابق تعریف دایرةالمعارف فرانسوی دالوز،^{۲۳} «حسن نیت معادل حقوقی حسن اراده اخلاقی است. حقوق با توجه به این حسن اراده (و نه فقط حسن قصد) برای آن در اعمال و روابط حقوقی ارزش قائل شده و آثار و امتیازاتی به آن اعطا می‌کند که غالباً در مفهوم متضاد خود برای به جریان انداختن ضمانت‌اجرای سوءنیت، به‌ویژه تدلیس یا تقلب، متبلور می‌شود».^{۲۴}

از میان معانی مختلف حسن نیت، دو معنای کلی و مستقل برای این مفهوم مورد شناسایی قرار گرفته است: از یک طرف، «درستکاری در اعمال حقوقی» و به‌طور خاص در قراردادهایی که

20. Schlechtreim, Peter, Commentary on the UN Convention On the International Sale Of Goods, Clarendon Press, Oxford, 1998, Art. 7(1), pp. 59-68.

21. Rosett, "Critical Reflections on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods", 45 Ohio St. L.J. p290 (1984). Cited in Alejandro M. Garro, "Reconciliation of Legal Traditions in the U.N. Convention on Contracts for the International Sale of Goods".

22. *Ibid.*, p. 290.

23. Dalloz

۲۴. امینی، منصور و غلامعلی سیفی زیناب (مترجمان)، «حسن نیت»، مجله کانون وکلا، شماره ۱۰ دوره جدید، ۱۳۷۵، ص ۱۹۴.

مبتنی بر اعتماد است و از طرف دیگر، «تصور اشتباه و قابل اغماض» که به منزله یک حق مورد حمایت واقع شده است.^{۲۵}

دیگر نویسندگان فرانسوی نیز دو معنا برای این اصطلاح ذکر کرده‌اند:

۱. صداقت در انعقاد و اجرای اعمال حقوقی؛

۲. باور نادرست و بدون تقصیر به وجود یا عدم یک واقعه، یک حق یا یک قاعده حقوقی.^{۲۶}

براساس این دو معنا، دو کارکرد مستقل برای حسن نیت قابل ذکر است: در کارکرد نخست، حسن نیت به عنوان یک قاعده لازم‌الاجرا و به عبارت بهتر به عنوان یک اصل کلی در کلیه اعمال حقوقی و به ویژه در انعقاد، اجرا و تفسیر قراردادها حکومت دارد. در کارکرد دوم که در برخی دیگر از حوزه‌های حقوق همچون اموال و مالکیت، اسناد تجاری، نکاح و غیره حاکم است، حسن نیت به عنوان یک مبنای حقوقی توجیه‌کننده برای حمایت از شخص در موارد اشتباه و تصور نادرست به کار می‌رود که ناظر بر عدم اطلاع و ناآگاهی شخص است.^{۲۷} این مفهوم از حسن نیت که پیش‌تر در حقوق فرانسه مورد توجه واقع شده، «جنبه حمایتی» دارد و موجب حمایت قانونگذار از شخص با حسن نیت (ناآگاه) می‌شود.^{۲۸} این معنای حسن نیت در قانون مدنی ایران نیز ضمن مواد مختلف^{۲۹} مورد توجه واقع شده است.^{۳۰}

۵۲. همان، ص ۱۹۴.

26. R. Guillien et J. Vincent, "lexique de termes juridiques", Paris, 1972.

به نقل از: صفایی، سید حسین و دیگران، حقوق بیع بین‌المللی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴، ص ۴۶.

۷۲. به طور کلی حقوق خصوصی ایران متکی بر اندیشه حمایت از مالک بوده، حسن نیت و اعتماد به ظاهر، اثری در تملک ندارد. کوروش، کاویانی، «اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در مقابل دارنده با حسن نیت سند تجاری»، رساله دکتری دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۱۵.

۸۲. انصاری، علی، «حسن نیت در قراردادها در حقوق ایران و فرانسه»، رساله دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، خرداد ۱۳۸۴، ص ۲۶. همچنین منصور، امینی، و غلامعلی سیفی زیناب، همان، ص ۱۹۴.

۹۲. به عنوان نمونه: مواد ۳۲۵، ۱۱۶۴ و ۱۱۶۵ ق.م.

۳. تا قبل از تصویب قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲/۱۰/۱۷، جزء در یک مورد قانونگذار ایران در هیچ‌یک از قوانین موضوعه صراحتاً حسن نیت را به رسمیت نشناخته بود که این مورد نیز در اصلاحات بعدی حذف گردید. این مورد که در آن صراحتاً به حسن نیت اشاره شده، ماده ۶ قانون صدور چک مصوب ۱۳۴۴ بود که به موجب قانون صدور چک سال ۱۳۵۵ نسخ گردید. این ماده اعلام کرده بود: «در کلیه موارد مذکور در مواد فوق، هرگاه صادرکننده چک حسن نیت خود را به اثبات برساند، تعقیب موقوف می‌گردد». با این حال در ماده ۱۰۳۶ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳ نیز که برگرفته از ماده ۹۲ قانون مدنی سوئیس بود، با تکیه بر معیار نوعی یا عرفی حسن نیت، به جای عبارت «هزینه‌هایی که از روی حسن نیت صورت گرفته است» عبارت «مخارج متعارفه» به کار رفته بود که این ماده نیز در سال ۱۳۶۱ مورد اصلاح قرار گرفته و در سال ۱۳۷۰ به طور کامل حذف گردید.

در ماده ۳ قانون تجارت الکترونیکی برای نخستین بار اصل حسن نیت به طور صریح در قوانین موضوعه ایران مقرر گردیده است. از جمله نوآوری‌های قانون تجارت الکترونیک این است که در ماده سوم از فصل سوم این قانون، زیر عنوان «تفسیر قانون» صراحتاً از لزوم رعایت حسن نیت سخن به میان آمده است: «در تفسیر این قانون همیشه باید به خصوصیت بین‌المللی، ضرورت هماهنگی بین کشورها در کاربرد آن و لزوم رعایت حسن نیت توجه کرد».

منظور از حسن نیت که در مراحل مختلف قراردادها حکمفرما است و موضوع بحث ما در این مقاله به شمار می‌رود معنای نخست آن است. لذا در این مقاله، بجز در مواردی معدود که به آن اشاره شده، معنای دوم حسن نیت مد نظر نیست و به آن به تفصیل پرداخته نشده است. بنا به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد بتوان تعریفی از حسن نیت به شرح زیر ارائه کرد: «رفتاری صادقانه، عادلانه و معقول که طرفین در قرارداد خود از یکدیگر یا حتی اشخاص ثالث که مشمول قرارداد بودند یا متعاقباً با قرارداد ارتباط پیدا می‌کنند انتظار دارند».

چنین انتظاری هریک از طرفین را ملزم می‌کند که در مذاکرات قراردادی و در زمان انعقاد قرارداد با انصاف و صادق باشد و بعد از وقوع قرارداد نیز در تفسیر و اجرای تعهدات و نیز اعمال حقوق خود صادقانه و منصفانه عمل کند.

۱-۲. تعریف سوء نیت

در استعمال مفهوم حسن نیت در کتب، مقالات حقوقی و آرای دادگاهها یا مراجع داوری، از عبارت bad faith یا mala fides که نقطه مقابل حسن نیت است استفاده می‌شود که به فارسی می‌توان از آن به «سوء نیت» یاد کرد.^{۳۱} یکی از راه‌های شناخت هر چیز، شناسایی از طریق ضد آن است؛ چنان که گفته‌اند: «تعرف الاشياء باضدادها». به نظر برخی از نویسندگان، عنصر سوء نیت نقطه مقابل حسن نیت است که در لغت به معنای «قصد مخالف قوانین و نظامات و مبانی اخلاق و مذهبی» است.^{۳۲}

۱-۲-۱. تعریف پرفسور سامرز

پاره‌ای از حقوقدانان بر این نظرند که حسن نیت فاقد یک تعریف دقیق و روشن حقوقی است و فی‌نفسه بر لزوم انجام فعلی دلالت نمی‌کند، بلکه عموماً ناظر بر ترک فعل بوده، به‌عنوان یک

همچنان که از عبارات صریح ماده یاد شده و عنوان فصل مذکور پیدا است، این مقرر ناظر بر قراردادها نیست، بلکه مربوط به ضوابط تفسیر مواد قانون فوق است. البته با توجه به پذیرش صریح این قاعده توسط قانونگذار ممکن است از ملاک این ماده در حوزه قراردادها، به‌ویژه در مورد تفسیر قراردادها، استفاده کرد. با وجود این، با توجه به نحوه نگارش و سیاق عبارات ماده مذکور، به نظر می‌رسد این ماده با الهام از ماده ۷ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا مصوب ۱۹۸۰ وین تنظیم شده است و مقنن نظری بر پذیرش و وارد کردن یک نهاد حقوقی جدید با این نام در نظام حقوقی ایران نداشته است.

۱۳. روشن است که این سوء نیت با آنچه در حقوق کیفری به کار می‌رود و از عناصر تشکیل‌دهنده بزه به‌شمار می‌رود، اندکی متفاوت است. سوء نیت یا سوء قصد که در متون جزایی مورد استفاده قرار می‌گیرد ترجمه عبارت malice یا evil intention است که از ارکان تحقق جرم (عنصر روانی) محسوب می‌شود، درحالی که منظور از سوء نیت که موضوع بحث ما در این نوشتار است لزوماً قصد انجام فعل مجرمانه نیست، بلکه ممکن است نوعی پنهانکاری یا شانه خالی کردن از انجام تعهدات صریح قراردادی یا ترک برخی تعهدات ضمنی ناشی از قرارداد باشد.

۲۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، چاپ هشتم، ۱۳۷۶، ص ۳۶۸.

مانع عمل می‌کند تا برخی رفتارهای نامناسب و نادرست را که با هدف کلی قرارداد تعارض دارند از قرارداد مستثنا سازد.^{۳۳} بنابراین ایشان بهترین شیوه تبیین حسن‌نیت را تعریف غیرمستقیم یا سلبی آن دانسته، بیان کرده‌اند که حسن‌نیت باید بر این اساس که چه نیست تعریف شود، نه بر این اساس که چه هست. به بیان دیگر، حسن‌نیت باید به‌طور غیرمستقیم و با بیان مصادیق سوءنیت توصیف گردد.

این تعریف سلبی از حسن‌نیت که توسط حقوقدان مشهور امریکایی، پروفیسور سامرز، مطرح شده در آرای قضایی صادر شده در این کشور و نیز در مجموعه موسوم به «شرح جدید حقوق»^{۳۴} راجع به قراردادهای منعکس گردیده است. ایشان مواردی را به‌عنوان مصادیق شاخص سوءنیت برمی‌شمارد که با اندکی تغییر در بند «د» ماده ۲۰۵ مجموعه یاد شده درج شده است: «ارائه یک فهرست کامل از مصادیق سوءنیت امری است دشوار، لکن موارد زیر از جمله مواردی هستند که در تصمیمات قضایی دادگاه‌ها به‌طور رسمی به کار رفته‌اند:

- گریز و طفره رفتن از هدف اصلی در مذاکرات؛

- اهمال، کم‌کاری و عدم جدیت و دقت؛

- اجرای قرارداد به‌نحوی خودخواهانه؛

- سوءاستفاده از یک اختیار در تعیین بعضی شروط قرارداد؛

- مداخله یا عدم همکاری با طرف مقابل در اجرای قرارداد».^{۳۵}

در فرهنگ بلک نیز در مقابل اصطلاح bad faith عبارت «عدم صداقت در عقیده یا هدف»^{۳۶} ذکر گردیده و به‌دنبال آن، موارد فوق با ذکر منبع آورده شده است.^{۳۷}

صاحب نظری دیگر، پیرو نظر فوق چنین اظهار داشته است: «حسن‌نیت یک مانع است؛ یعنی

33. R.S. Summers, "Good Faith in General Contract Law and the Sales Provisions of the Uniform Commercial Code", Va. L. Rev., no. 54, 1968, p. 201; also R.S. Summers, "The General Duty of Good Faith: Its Recognition and Conceptualization", Corn. L. Rev., no. 67, 1982, p. 810-840. <http://heinonline.org/HOL/PDF?handle=hein.journals/clqv67&id=828&print=section§ion=41&ext=.pdf>.

۴۳. منظور از «شرح جدید حقوق»، مجموعه نظرهای تهیه شده توسط یک انجمن حقوقی به نام «موسسه حقوقی امریکا» (American Law Institute) است که به منظور شرح، تبیین و تحلیل قواعد کامن‌لای امریکا به شکلی سازمان یافته و به‌صورت مواد قانونی تدوین شده است. چاپ اول این مجموعه مشتمل بر ۱۹ جلد بوده که دو جلد از آن مربوط به حقوق قراردادها (منتشر در ۱۹۳۲) بوده است. دومین ویرایش این مجموعه با عنوان شرح جدید دوم راجع به قراردادها (Restatement (Second) On Contracts) در سال ۱۹۷۹ تکمیل شده و انتشار یافته است. (سیدحسین، صفایی (مترجم)، درآمدی بر حقوق تطبیقی و دو نظام بزرگ حقوقی معاصر، نشر دادگستر، ۱۳۷۶، ص ۲۷۸. همچنین رجوع کنید به: http://en.wikipedia.org/wiki/Restatement_of_Contracts,_Second.

35. Restatement (Second) on Contracts, § 205 comment (d)

36. dishonesty of belief or purpose

37. *Ibid*, p. 149

عبارتی است بدون یک معنای کلی که فی نفسه تعریف مشخصی ندارد و به عنوان نافی طیف وسیع و اشکال نامتجانس سوءنیت به کار می‌رود».^{۳۸}

۲-۲-۱. تعریف پرفسور بارتن

برخی دیگر از صاحب‌نظران با انتقاد شدید از تعریف سلبی حسن‌نیت، این تعریف را نادرست دانسته، با ارائه یک ضابطه بر مبنای انتظارات اولیه طرفین از قرارداد به تحلیل این مفهوم پرداخته‌اند:

«سوءنیت در اجرا وقتی محقق می‌شود که یکی از طرفین از اختیار خود به گونه‌ای استفاده کند تا امتیازاتی را که به موجب قرارداد از آن‌ها صرف‌نظر کرده دوباره به دست آورد»^{۳۹} و این زمانی است که وی از اجرای قرارداد به نحو متعارف که مورد انتظار طرف دیگر بوده امتناع می‌ورزد. به عکس، حسن‌نیت در اجرا زمانی محقق است که طرف از اختیار خود برای تحقق هدف معقولی که طرفین به هنگام انعقاد قرارداد در نظر داشته‌اند، استفاده می‌کند. ملاک تفسیر در این مورد عینی است. بنابراین نظریه اجرای با حسن‌نیت، توجه مستقیم خود را معطوف به امتیازاتی می‌کند که طرف اعمال‌کننده اختیار^{۴۰} به هنگام تشکیل قرارداد از آن‌ها چشم‌پوشی کرده و نیز به دلایل وی برای به کار گرفتن این اختیار در حین اجرای قرارداد توجه مستقیم دارد».^{۴۱}

در پرونده معروف *Gateway Realty Ltd v. Arton Holdings Ltd.* مفهوم سوءنیت بدین ترتیب بیان شده است:

«با توجه به شرایط و مندرجات قرارداد و نیز اوضاع و احوال مربوط به هر مورد، مفهوم سوءنیت شکل می‌گیرد. در بسیاری از موارد می‌توان گفت سوءنیت وقتی اتفاق می‌افتد که یکی از طرفین بدون توجیه متعارف و معقول، نسبت به قرارداد به گونه‌ای عمل می‌کند که نتیجه عمل او باطل و بی‌اثر کردن اهداف یا منافی است که طرف دیگر به خاطر آن وارد قرارداد شده است؛ یا این که موجب ورود خسارتی سنگین به طرف دیگر می‌شود که این موارد با اهداف و

38. E.P. Belobaba, Good Faith in Canadian Contract Law, Special Lectures of the Law Society of Upper Canada, Ontario, 1985, p. 78.

39. "To recapture opportunities foregone upon contracting"

40. discretion exercising party

41. Steven J. Burton, "Breach of Contract and the Common Law Duty to Perform in Good Faith," (1980) 94 Harvard Law Review ,P. 373 <http://heinonline.org/HOL/PDF?handle=hein.journals/hlr94&id=387&print=section§ion=18&ext=.pdf>.

انتظارات نخستین طرفین به هنگام ورود به قرارداد منافات دارد».^{۴۲}

همچنین در ادامه همین رأی آمده است: «تعیین این که آیا طرفین، تعهدات مندرج در قرارداد را با حسن نیت انجام داده‌اند یا خیر، مستلزم اثبات سوءنیت خواننده از سوی خواهان نیست».^{۴۳} این پرونده قاعده‌ای را بیان می‌کند که از مفاد قرارداد طرفین به دست آمده و به موجب قانون تحمیل نشده است. به نظر می‌رسد قرارداد موصوف، انتظارات خاصی درباره مفهوم این قاعده و معیارهای اجرای قرارداد برای طرفین ایجاد می‌کند. اگر این انتظارات متعارف و معقول باشند باید برآورده شوند؛ زیرا این‌ها همان اهدافی هستند که طرفین به هنگام بستن قرارداد در ذهن داشته‌اند. البته بدیهی است برای این که چنین انتظاراتی معقول تلقی شوند، لازم است اولاً مورد تراضی طرفین باشند و ثانیاً با مفاد صریح قرارداد منافاتی نداشته باشند.

۲. آثار حسن نیت در مراحل مختلف قرارداد

۲-۱. تأثیر حسن نیت در مرحله مذاکرات و تشکیل قرارداد

درباره حکومت حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی یا به عبارت دیگر، تعهدات پیش قراردادی ناشی از حسن نیت، بحث‌های زیادی مطرح است. در این مورد، اولین و اساسی‌ترین پرسش این است که آیا وقتی هنوز هیچ قراردادی بین طرفین امضا نشده و هیچ رابطه قراردادی بین آن‌ها ایجاد نگردیده، می‌توان بر مبنای حسن نیت در قرارداد، مسئولیت پیش قراردادی یکی از طرفین را توجیه کرد و بر همین اساس، تعهدات فرعی دیگر مانند تعهد به دادن اطلاعات، تعهد به عدم استفاده از اطلاعاتی که در جریان مذاکرات بی‌نتیجه به دست آمده‌اند، تعهد به عدم افشای اطلاعات محرمانه و اسرار تجاری طرف مقابل در جریان مذاکرات، تعهد بر عدم قطع ناگهانی مذاکرات، منع عدول از ایجاب و ... چه جایگاهی دارند؟ پاسخ به این پرسش در کشورهای گروه کامن‌لا و گروه رومی ژرمنی کاملاً با هم متفاوت است.

از آن‌جا که رویکرد کشورهای حقوق نوشته نسبت به نظریه حسن نیت بسیار وسیع و فراگیر است، در این کشورها عموماً به‌طور صریح، دلالت حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی و ضرورت رعایت آن در متن قوانین موضوعه یا رویه قضایی بیان شده و دادگاه‌ها بر این اساس و

42. *Gateway Realty v. Alton Holdings Ltd.*; cited in Richler Joel, Is There A Duty Of Good Faith in the Canadian Law of Contract? Good Faith as a Legal Requirement in Business Dealings, Blake Cassels & Graydon LLP, 2003.

43. *Gateway Realty v. Alton Holdings Ltd.*; cited in *Ibid.* p.23

به‌طور قاطع راجع به مسئولیت پیش قراردادی مبتنی بر حسن‌نیت رأی صادر کرده‌اند که به‌عنوان نمونه آرای صادر شده در سه کشور ایتالیا، آلمان و فرانسه را می‌توان ذکر کرد.

ماده ۱۳۳۷ قانون مدنی ایتالیا درباره ضرورت رعایت حسن‌نیت در جریان مذاکرات مقدماتی و تعیین مسئولیت طرفین پیش از قرارداد مقرر داشته است: «طرفین در جریان مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد باید نسبت به یکدیگر با حسن‌نیت رفتار کنند».^{۴۴} این سخن بدان معنا است که طرفین باید با جدیت و صداقت با هم مذاکره کنند و از قطع ناگهانی مذاکرات، افشای اسرار تجاری و اطلاعات محرمانه طرف مقابل و هرگونه سوءرفتار و تقلب و نیرنگ پرهیز کرده، اطلاعات لازم و اساسی را در اختیار طرف مذاکره خود قرار دهند و حداکثر تلاش خود را برای به نتیجه رسیدن مذاکرات و انعقاد قرارداد به عمل آورند.^{۴۵} بدیهی است که این مقرر هیچ تعهدی مبنی بر لزوم انجام توافق و انعقاد قرارداد ایجاد نمی‌کند؛ زیرا در این صورت با اصل آزادی اراده قراردادی منافات خواهد داشت.

در حقوق آلمان که از پیش‌کسوتان حقوق نوشته است، حکومت این اصل در مرحله مذاکرات اولیه و نظریه مسئولیت پیش‌قراردادی با توجه به تفسیر موسع از ماده ۲۴۲ قانون مدنی این کشور و سابقه تاریخی این بحث در این نظام حقوقی کاملاً پذیرفته شده است. نظریه «تقصیر پیش‌قراردادی»^{۴۶} که نخستین بار در سال ۱۸۶۱ در حقوق این کشور توسط ایرینگ^{۴۷} مطرح شد، به حقوق سایر کشورهای اروپایی از جمله بلژیک نیز سرایت کرده است.

بنابر نظریه یاد شده، طرفین با شروع مذاکراتشان وارد رابطه خاصی می‌شوند که منجر به ایجاد حقوق و تعهدات خاصی فراتر از حدود و قلمرو شبه جرم و مسئولیت غیرقراردادی می‌شود. به عقیده ایشان، طرفین مذاکره از نظر قراردادی ملزمند مراقبت لازم و ضروری را به عمل آورند. بنابراین، طرفی که مرتکب نقض این تعهد می‌شود، براساس این تقصیر پیش‌قراردادی، مسئول جبران خسارات است.^{۴۸}

شایان ذکر است که ایرینگ این عقیده را تنها در مواردی قابل اجرا دانسته که تقصیری به یکی از طرفین قابل انتساب باشد و لذا این نظریه را در مذاکراتی که به‌طور متعارف جریان داشته

44. Art. 1337: Negotiations and Pre-contractual Liability

"The parties, in the conduct of negotiations and the formation of the contract, shall conduct themselves according to good faith."

45. Luisa Antonioli & Anna Veneziano, "Principles of European Contract Law and Italian Law", Kluwer Law International, 2005, p. 51.

46. *Culpa in Contrahendo*

47. Ihering

۸۴. عباسی، اسماعیل، «حسن‌نیت در قراردادها»، رساله دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ص ۲۰۳.

و نهایتاً با عدم توافق طرفین عقیم مانده و به نتیجه نرسیده‌اند، قابل اعمال ندانسته است. دکترین «تقصیر پیش‌قراردادی» در حقوق فعلی آلمان کاملاً شناخته و تثبیت شده است و محاکم این کشور به این نظریه به‌عنوان مبنای مسئولیت پیش‌قراردادی استناد کرده و بر این اساس آرای صادر کرده‌اند.

در حقوق فرانسه نیز اگرچه تعهد مذاکره با حسن‌نیت همانند بند ۳ ماده ۱۱۳۴ قانون مدنی صراحتاً در متن قانون نیامده، لیکن رویه قضایی حاکی از اعتبار حسن‌نیت در مرحله مذاکرات و مبنای مسئولیت پیش‌قراردادی است. در حقوق این کشور نیز همانند سایر کشورهای رومی ژرمنی و کشورهای کامن‌لا، اصل اولیه این است که طرفین در انجام مذاکره و خاتمه دادن به آن آزادند و این امر در واقع ناشی از اصل بنیادین حاکمیت اراده و آزادی قراردادی طرفین است، اما با توسعه تعهد کلی صداقت و وفاداری در جریان مذاکرات و به عبارت دیگر، تعهد به مذاکره با حسن‌نیت، محدودیت‌هایی در مقابل این اصل کلی ایجاد شده است. دیوان عالی فرانسه با اعلام این‌که هرگونه مسئولیت ناشی از نقض مذاکرات از سوءاستفاده از حق مذاکره ناشی می‌شود، امکان اقامه دعوا بر مبنای نقض چنین وظیفه‌ای را به‌منظور اطمینان از این‌که حق آزادی طرف در مذاکره به‌طور ناروا مخدوش نشده، محدود کرده است. بنابراین در صورتی که قطع مذاکرات توأم با سوءنیت صورت گرفته یا حداقل رفتاری بر مبنای نوعی تقلب و تزویر انجام شده باشد، سوءاستفاده از حق می‌تواند نوعی تقصیر محسوب و منجر به مسئولیت بر این مبنای گردد.

در هر حال در حقوق فرانسه، مرحله مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد خالی از تعهدات اخلاقی-حقوقی حسن‌نیت نیست و در این زمینه ماده ۱۳۸۲ قانون مدنی در مورد مسئولیت مبتنی بر تقصیر مورد استناد قرار می‌گیرد. مبنای این مسئولیت این است که به واسطه سوءنیت یا فقدان حسن‌نیت یک طرف در جریان مذاکرات، تقصیری محقق شده است، آن هم بدون نیاز به اثبات این نکته که آیا طرف قصد اضرار به طرف مقابل را داشته یا خیر.

در اصول قراردادهای بین‌المللی^{۴۹} و اصول اروپایی حقوق قراردادهای نیز تحت تأثیر دکترین حقوق نوشته، حسن‌نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی به‌صراحت پیش‌بینی شده است. به‌عنوان نمونه ماده ۲-۱۵ اصول قراردادهای بین‌المللی راجع به مذاکره با حسن‌نیت مقرر می‌دارد:

«۱. هریک از طرفین در انجام مذاکره آزاد است و هیچ مسئولیتی به خاطر عدم رسیدن به توافق متوجه وی نخواهد بود.

۲. بنابراین اگر یک طرف با سوءنیت مذاکره کند یا مذاکرات را قطع کند به لحاظ و زبان‌هایی که به طرف مقابل وارد کرده، مسئول است.

۳. در صورتی که یک طرف با قصد عدم رسیدن به توافق وارد مذاکره با دیگری شود یا مذاکرات را ادامه دهد، این امر سوءنیت محسوب می‌شود».

همچنین در بخش سوم اصول اروپایی حقوق قراردادهای ضرورت رعایت حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی مورد تصریح قرار گرفته است. در نخستین ماده از این بخش تحت عنوان «مذاکرات مغایر با حسن نیت» چنین آمده است:

۱. هر یک از طرفین در مذاکره آزاد است و در قبال نرسیدن به توافق مسئول نیست.
۲. با وجود این، طرفی که برخلاف حسن نیت و رفتار منصفانه مذاکره یا مذاکرات را قطع کرده است مسئول خساراتی است که به طرف دیگر وارد می‌شود.
۳. این که یکی از طرفین بدون قصد جدی رسیدن به یک توافق با طرف دیگر وارد مذاکره شود و یا آن را ادامه دهد، به‌طور خاص مغایر با حسن نیت و رفتار منصفانه است».

چنان که ملاحظه شد، در پذیرش تعهد مذاکره با حسن نیت و به تبع آن، مسئولیت پیش‌قراردادی مبتنی بر حسن نیت در کشورهای گروه حقوق نوشته جای تردید نیست. حداقل این است که در این کشورها رویه قضایی، خلأهای قانونی در این باره را مرتفع کرده است؛ لکن در حقوق کامن‌لا- حتی در ایالات متحده که اصل حسن نیت به‌طور صریح در قوانین داخلی آن مقرر شده است- حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد مورد پذیرش قرار نگرفته است. دلیل عمده این امر، تضاد این نظریه با اصل حاکمیت اراده و به‌ویژه اصل آزادی قراردادی طرفین اعلام شده است. از این رو، این نکته که آغاز مذاکره برای یک قرارداد به خودی خود موجب یک رابطه تعهدآور باشد در این کشورها مورد قبول واقع نشده است. استدلال آن‌ها در این خصوص، علاوه بر دلیل یاد شده، این است که قبول خطر از لوازم ورود به عرصه پرمخاطره تجارت است و تا زمانی که قرارداد امضا نشده، طرفین باید خطرهایی را بپذیرند. در حقوق امریکا، عموماً دادگاه‌ها بر دوش طرفینی که هنوز وارد قرارداد نشده‌اند، تعهد به مذاکره را تحمیل نمی‌کنند. دادگاه‌های کانادا حتی مقاومت بیش‌تری نسبت به پذیرش مذاکره با حسن نیت انجام داده‌اند؛ به‌طوری که در پرونده *Edger Brascan Corp. v. 117373 Canada Ltd.* دادگاه رأی داد که قانون ما تعهد مذاکره با حسن نیت را نپذیرفته است و این نظر حتی در جایی که قراردادی از قبل وجود داشته و مذاکرات در خصوص آن قرارداد به عمل می‌آید نیز قابل اعمال است.^{۵۰}

50. Rosenberg, Ken and Yachnin Maryth, "Do You Have to Negotiate in Good Faith?", A Comparative Analysis of Good Faith in Commercial Transactions in Canada and the United States, p. 8.

در برخی از پرونده‌های محاکم این کشور نظر داده شده که در مواردی می‌توان قائل به وجود یک تعهد مذاکره با حسن نیت بود، برای مثال در قراردادی که یک حق برای تجدیدنظر در میزان اجاره بها یا قیمت برخی لوازم یا قطعات یا خدمات موضوع قرارداد در نظر گرفته شده، به طوری که میزان آن در آینده با مذاکره طرفین تعیین گردد.^{۵۱} مثلاً در قراردادهای بلندمدت، تعیین قیمت یا میزان تمام اجزای موضوع قرارداد به هنگام امضای قرارداد ممکن نیست. به همین دلیل معمولاً طرفین تعیین قیمت یا میزان برخی از اقلام را منوط به مذاکره در آینده می‌کنند. با وجود این، هنوز نظر اکثریت بر این است که هیچ تعهد ماهوی مبنی بر مذاکره با حسن نیت وجود ندارد.

به طور کلی به نظر حقوقدانان کامن‌لا، در فقدان یک قرارداد یا توافقنامه قابل اجرا، سوءنیت ممکن است منجر به لزوم جبران خسارت بر مبنای مسئولیت کیفری (جرم) یا مسئولیت مدنی (شبه جرم) گردد؛ زیرا مسئولیت، ناشی از یک تعهد غیرقراردادی است. اخیراً در یک مطالعه تطبیقی در خصوص حسن نیت پیش‌قراردادی در حقوق آمریکا و فرانسه، چنین اظهار شده است:

«وقتی که هیچ قرارداد یا توافقنامه مقدماتی بین طرفین به وجود نیامده است، هم در حقوق آمریکا و هم در حقوق فرانسه، اتفاق نظر وجود دارد که اصول و قواعد راجع به قراردادهای قابل‌اعمال نیست. بنابراین هرگونه سوءرفتار پیش از قرارداد^{۵۲} باید براساس شبه‌جرم یا نظریه انصاف مورد قضاوت قرار گیرد».^{۵۳}

دعوی معروف *Walford v. Miles* که در سال ۱۹۹۲ در محاکم انگلیس مطرح شد به روشنی جایگاه بحث در حقوق کامن‌لا و به‌ویژه حقوق انگلیس و استدلال‌ات قضایی محاکم این کشور را بر رد نظریه مسئولیت پیش‌قراردادی حسن نیت نشان می‌دهد.

یکی دیگر از تعهدات بسیار مهم ناشی از حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد، تکلیف به دادن اطلاعات مهم یا افشای اطلاعات اساسی^{۵۴} است. این تعهد که از لوازم و ضروریات حسن نیت در مرحله مذاکره و انعقاد قرارداد محسوب می‌شود، ممکن است به دو صورت مطرح شود:

در صورت نخست، معنای این تعهد آگاه کردن طرف مقابل از خصوصیات و ویژگی‌ها و نحوه استفاده از کالا و نیز مطلع ساختن وی از خطرهای احتمالی مربوط به آن است. در گونه دوم که

51. *Ibid*, p.7.

52. pre-contractual misbehavior

53. N.E. Nedzel, "A Comparative Study of Good Faith, Fair Dealing, and Pre-contractual Liability" *Tulane European and Civil Law Forum*, no. 12, 1997, p. 155.

54. duty to inform; duty to disclose

بیش‌تر در قراردادهای بیمه مصداق دارد، معنای این تعهد، افشای تمام مسائل مهم و اطلاعات اساسی و مؤثر در قرارداد است که بیمه‌گزار باید به‌هنگام مذاکره و امضای قرارداد، بیمه‌گر را از این واقعیت‌ها آگاه سازد.

پیشرفت فوق‌العاده صنعت و فناوری و گسترش ارتباطات اقتصادی و تجاری در سطح بین‌المللی و برهم خوردن تعادل و توازن اطلاعات و توانایی‌های دو طرف قرارداد و به عبارتی، موقعیت برتر فروشندگان و صاحبان فناوری، دانشمندان حقوق و محاکم قضایی غرب را به تأسیس قواعدی جدید مطابق با ضروریات روز واداشته است؛ چنان‌که برخی قواعد سنتی جای خود را به اصول و قواعدی جدید داده‌اند که منطبق بر نیازهای امروزین تجاری هستند. در این راستا و به‌منظور تثبیت تعادل و توازن قدرت دو طرف قرارداد، قاعده سنتی «خریدار آگاه باش»^{۵۵} که براساس آن، خریدار باید هوشیاری و دقت نظر کامل خود را نسبت به انجام تحقیقات اولیه راجع به کالاها و بازرسی و تحویل آن‌ها به‌کار می‌گرفت و در غیر این صورت هیچ مسئولیتی بر عهده فروشنده قرار نمی‌گرفت، در حقوق امروز کم‌رنگ‌تر شده و اصولی مانند اصل افشای اطلاعات مهم و اساسی برای الزام فروشندگان و صاحبان دانش و فناوری به ارائه این اطلاعات به طرف ضعیف‌تر پدید آمده است.

بر مبنای این تأسیس نوین، هر طرف معامله که اطلاعات و دانش لازم را در مورد ویژگی‌ها، کیفیت، خطرهای احتمالی و سایر جوانب موضوع قرارداد دارد مکلف است کلیه واقعیت‌ها و مسائل مربوط را افشا کند و به اطلاع طرف مقابل برساند. در واقع، شخصی که اطلاعات و حقایق مربوط به مورد معامله را کتمان کرده و از این طریق موجب متضرر شدن طرف مقابل شده، دارای حسن‌نیت نبوده و این تعهد قراردادی را نقض کرده است.

از جمله مبانی مهم تعهد به دادن اطلاعات، مبانی اخلاقی و ضرورت رعایت حسن‌نیت در قراردادها است. نظریه تعهد به دادن اطلاعات در معنای عام کلمه، با اصل حسن‌نیت پیوند خورده است؛ بدین‌معنا که تعهد به دادن اطلاعات، علاوه بر کسب مشروعیت خود از طریق ضرورت‌های اجتماعی، اخلاقاً بر پایه ضرورت رعایت اصل حسن‌نیت در هنگام انعقاد و اجرای قرارداد استوار است و با سکوت فریب‌دهنده که مخالف اصل مذکور است این تعهد نقض می‌گردد.^{۵۶}

۵۵. «caveat emptor» اخطار به مشتری: اصلی که به‌موجب آن مشتری باید احتیاط لازم را به عمل آورده، جنس را به مسئولیت خود انتخاب و خریداری کند. (فرهنگ اصطلاحات حقوقی، تهیه شده در بخش ترجمه دیوان داوری دعوی ایران-ایالات متحده، انتشارات گنج دانش، ص ۱۱).

۶۵. قاسمی حامد، عباس، «مروری اجمالی بر نظریه تعهد به دادن اطلاعات در قرارداد از دیدگاه حقوق فرانسه»، مجله کانون وکلا، شماره ۱۶۴ و ۱۶۵ (ش ۱۰ دوره جدید).

چنان‌که در آغاز بحث گفتیم، مصداق بارز تعهد به دادن اطلاعات در نوع دوم، قرارداد بیمه می‌باشد؛ لذا نظر به اهمیت حسن نیت و تعهد افشا در قرارداد مزبور، این تعهد را در قرارداد بیمه مورد بحث و مطالعه قرار می‌دهیم:

یکی از اصول کلی و مسلم حقوق قراردادهای این است که طرفین با حسن نیت و صادقانه با هم رفتار کنند. با وجود این در بیمه، موضع قانون سخت‌تر می‌گردد؛ در قرارداد بیمه طرفین موظفند با رعایت حداکثر حسن نیت^{۵۷} با هم رفتار کنند.

یکی از وجوه تمایز عمده بین قرارداد بیمه و سایر قراردادها، وجود اصل حداکثر حسن نیت^{۵۸} است. این اصل در بیمه از عوامل اساسی تنظیم رابطه بین تعهدات طرفین است. بیمه‌گذار و بیمه‌گر باید با حسن نیت کامل و اعتماد متقابل نسبت به یکدیگر عمل کنند.^{۵۹}

قاعده کلی در قرارداد بیمه این است که بیمه‌گذار باید تمام اطلاعاتی را که جنبه اساسی و مهم دارند در اختیار بیمه‌گر قرار دهد تا بدین طریق، بیمه‌گر به تخمین و تعیین حق بیمه بپردازد.^{۶۰} برای مثال، در بیمه دریایی بیمه‌گذار باید تمام موارد مهم مثلاً در خصوص کالا یا کشتی یا شرایط مربوط به آن‌ها را به‌طور کامل اظهار کند. البته بیمه‌گذار تکلیفی به ابراز مواردی که بعداً ممکن است به اطلاع او برسد ندارد. در واقع، این وظیفه به مواردی که بیمه‌گذار «باید می‌دانست» (و در حال حاضر نمی‌داند) تسری پیدا نمی‌کند، بلکه شامل مواردی است که شخص در هنگام بستن قرارداد بیمه از آن‌ها آگاه و مطلع است.

بنابراین وظیفه بیمه‌گذار بیان کامل «موارد مهم»^{۶۱} است؛ یعنی مواردی که در تصمیم‌گیری بیمه‌گر در ارزیابی دامنه خطر یا تعیین حق بیمه مؤثر است.

نقض اصل حداکثر حسن نیت در قرارداد بیمه معمولاً به دو صورت است: مثبت یا منفی. نقض مثبت وظیفه حسن نیت کامل، در اظهار موارد مهم، همیشه عمدی و با سبق تصمیم است؛ درحالی‌که نقض منفی به‌طور غیرعمدی صورت می‌گیرد. نقض این وظیفه در صورت عمدی بودن، قرارداد را باطل و در صورت غیرعمدی بودن قرارداد را قابل فسخ می‌سازد و طرف دیگر حق دارد قرارداد را باطل اعلام کند.

در مورد نقض مثبت وظیفه حسن نیت کامل، ماده ۱۲ قانون بیمه ایران مقرر می‌دارد:

57. utmost good faith

58. uberrimae fide

59. Avinash , Dixit and Pierre M. Picard , On the Role of Good Faith in Insurance Contracting, Princeton University - Department of Economics and University of Manchester - School of Social Sciences http://papers.ssrn.com/sol3/cf_dev/AbsByAuth.cfm?per_id=233535

۶۰. ضمانت اجرای تخلف از این تعهد در مواد ۱۲ و ۱۳ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ مقرر شده است.

61. material facts

«هرگاه بیمه‌گذار عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا عمداً اظهارات کاذبه بنماید و مطالب اظهار نشده و یا اظهارات کاذبه طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن در نظر بیمه‌گر بکاهد، عقد بیمه باطل خواهد بود، حتی اگر مراتب مذکور تأثیری در وقوع حادثه نداشته باشد. در این صورت، نه فقط وجوهی که بیمه‌گذار پرداخته است قابل استرداد نیست، بلکه بیمه‌گر حق دارد اقساط بیمه را که تا آن تاریخ عقب افتاده است نیز از بیمه‌گذار مطالبه کند.»

همچنین ماده ۱۳ قانون بیمه ایران در خصوص نقض منفی وظیفه حسن‌نیت کامل اعلام

می‌دارد:

«اگر خودداری از اظهار مطالب یا اظهارات خلاف واقع از روی عمد نباشد عقد بیمه باطل نمی‌شود. در این صورت، هرگاه مطلب اظهار نشده یا اظهار خلاف واقع قبل از وقوع حادثه معلوم شود بیمه‌گر حق دارد یا اضافه حق بیمه را از بیمه‌گذار در صورت رضایت او دریافت داشته، قرارداد را ابقا کند و یا قرارداد بیمه را فسخ کند...»

در حقوق امروز غرب، به‌ویژه حقوق آمریکا و حقوق انگلیس، مسؤلیت پیش‌قراردادی مبتنی بر اصل حداکثر حسن‌نیت در قرارداد بیمه که یک تعهد خشک مبنی بر ارائه کامل تمام اطلاعات اساسی را بر بیمه‌گذار تحمیل کرده و بر این اساس، حق یک‌طرفه ابطال قرارداد را از سوی بیمه‌گر ایجاد می‌کند، تحول یافته است. قاعده کلی این بوده که بیمه‌گذار باید تمام مسائل اساسی و اطلاعات مؤثر را نزد بیمه‌گر افشا کند و عدم افشای این اطلاعات اساسی منجر به بطلان یا ایجاد حق ابطال قرارداد برای بیمه‌گر است. دیدگاه جدید این است که در تمام موارد، عدم افشای اطلاعات اساسی منجر به بطلان قرارداد نمی‌شود، بلکه در این زمینه خود بیمه‌گر نیز باید تحقیق لازم را برای کسب اطلاعات اساسی و تحصیل حقایق به عمل آورد و این وظیفه به‌تنهایی بر عهده بیمه‌گذار نیست. به عبارت دیگر، کوتاهی بیمه‌گر در تحصیل اطلاعات بیش‌تر و پی‌بردن به حقایق نباید منجر به بطلان قرارداد یا به بیان بهتر، ایجاد حق ابطال برای او گردد. نتیجه این که رعایت حسن‌نیت، وظیفه هر دو طرف است نه فقط بیمه‌گذار.^{۶۲}

مفهوم اصل حداکثر حسن‌نیت، اولین بار، توسط قاضی لرد منسفیلد^{۶۳} در دعوی معروف *Carter v. Boehm* در سال ۱۷۶۶ مطرح شد:

۲۶. عبدی مصباح، یونس (مترجم)، «تغییر دیدگاه درباره اصل حسن‌نیت در قراردادهای بیمه»، ماهنامه تازه‌های جهان بیمه، شماره ۹۷، تیر ۱۳۸۵، ص ۱۹.

63. Lord Mansfield

بیمه، یک قرارداد مبتنی بر تعهدات طرفین است ... بیمه‌گر به اظهارات بیمه‌گذار خویش اعتماد می‌کند ... قرارداد بیمه بر مبنای اعتمادی جریان پیدا می‌کند که در آن، بیمه‌گذار شرایط و اوضاع و احوال مورد بیمه را از بیمه‌گر مخفی نگه نمی‌دارد ... اگر این مخفی نگه‌داشتن اوضاع و احوال منجر به گمراهی بیمه‌گر در تخمین ریسک و خطر شود، مخفی نگه‌داشتن چنین شرایطی تقلب محسوب می‌شود و در نتیجه، بیمه‌نامه باطل می‌شود. هرچند این کتمان ممکن است به اشتباه و بدون قصد متقلبانه رخ داده باشد، ولی با این همه بیمه‌گر فریب خورده است؛ ... زیرا ریسک و خطری که در جریان است با خطری که در زمان انعقاد قرارداد توسط بیمه‌گر استنباط شده متفاوت است».^{۶۴}

بنابراین براساس دیدگاه سنتی، نقض این تکلیف، یعنی عدم افشای اطلاعات اساسی، موجب ایجاد حق ابطال برای بیمه‌گر است. به این قرارداد از ابتدای انعقاد، نه از زمان فسخ به‌عنوان یک عقد باطل نگریسته می‌شود و در نتیجه، بیمه‌گر حق بیمه را باز می‌گرداند، پرداخت‌هایی را که طبق قرارداد صورت گرفته پس می‌گیرد و از تمام مسئولیت‌ها مبرا می‌شود. به نظر می‌رسد فسخ یا ابطال قرارداد به شرح فوق یک اقدام شدید و غیرمنصفانه است و این حق، بیمه‌گذاران را از حمایتی که آن‌ها خواستار آن هستند، محروم خواهد کرد؛ محرومیتی که اغلب بدون هرگونه خطای واقعی از جانب بیمه‌گذار است. طرق جبرانی برای عدم افشا یا قلب حقیقت مسائل اساسی از طرف بیمه‌گذار در سایر نظام‌های حقوقی به‌طور کلی از سختی و شدت کم‌تری برخوردار است.

بسیاری از قضات ایالات متحده در جایی که قرارداد بیمه ممکن است بر مبنای دادن اطلاعات نادرست تنظیم شده باشد، مایل به دادن حکم به فسخ جزئی^{۶۵} هستند یا ممکن است بالنسبه محدودیت‌هایی را در مسئولیت بیمه‌گر ایجاد کنند. اقدامات مشابهی در سایر نظام‌های حقوقی اروپایی وجود دارد و فسخ یا ابطال کامل^{۶۶} قرارداد بیمه یا بیمه اتکایی در مقایسه با رویه محاکم انگلستان، کم‌تر رخ می‌دهد. در طول دهه‌ها، دادگاه‌های انگلستان رویکردی خشک نسبت به وظیفه حسن‌نیت اعمال می‌کردند. در سال‌های اخیر تعدادی از دعاوی وجود داشته‌اند که در آن‌ها قضات اقدام شدید و ناروای حق فسخ را تأیید نکرده و رویکرد خویش را تعدیل کرده‌اند.^{۶۷}

64. Watterson, Stephan, *Carter v. Boehm* (1766), ch. 3 in Charles Mitchel and Paul Mitchel, *Landmark Cases in law of Contract*, Hart Publishing, 2008, pp. 57.95.

65. partial rescission

66. complete rescission

۷۶. عبدی مصباح، پیشین، ص ۲۱.

در واقع، تعهد به اعلام، در مفهوم معمول آن در قراردادهای بیمه، بیشترین مسئولیت را برعهده بیمه‌گذار قرار می‌دهد تا بیمه‌گر و اعمال آن در اغلب موارد، ممکن است از منظر عقل سلیم، خلاف حسن نیت به نظر برسد.

۲-۲. تأثیر حسن نیت در اجرا و تفسیر قرارداد

یکی از قواعدی که باعث تکمیل اصل لزوم وفا به عهد می‌شود، قاعده حسن نیت در اجرای قرارداد است که براساس آن، اجرای مفاد قرارداد منوط به رعایت قاعده حسن نیت است. اجرای با حسن نیت قرارداد لازمه مفاد تراضی است و رفتار مغایر با حسن نیت با اصل الزام‌آور بودن قرارداد ناسازگار است و بر همین اساس، اصل احترام به قراردادهای را باید همواره در ارتباط با قاعده حسن نیت مورد توجه و بررسی قرار داد. لذا نه تنها متعهد قرارداد باید در اجرای قرارداد حسن نیت داشته باشد، بلکه هر یک از متعاهدین باید به سهم خود سعی کند تا تعهدات به بهترین نحو اجرا شود.

در واقع، قاعده لزوم حسن نیت در اجرای قرارداد، نتیجه پیوند حقوق و اخلاق است و بنا بر رعایت همین پیوند، دو طرف باید در برابر هم با حسن نیت رفتار کنند و بر همین اساس، اجرای قرارداد را بخواهند.^{۶۸} راجع به رابطه نزدیک این اصل در اجرای قرارداد با اصل بنیادین لزوم وفا به عهد گفته‌اند:

«اصل حسن نیت، اصلی محوری و اساسی است که از قاعده لزوم وفا به عهد و سایر قواعد حقوقی که به‌طور مستقیم و مشخص با صداقت، انصاف و متعارف بودن یا معقولیت در ارتباطند، نشأت گرفته و اعمال آن به‌وسیله معیارهای صداقت، انصاف و معقولیت که در یک زمان مشخص بر جامعه تجاری حاکم هستند تعیین می‌شود».^{۶۹}

ضرورت اجرای با حسن نیت از مقولاتی است که در حقوق همه کشورهای حقوق نوشته و حتی امریکا به‌صراحت مقرر شده است. در این زمینه، قوانین مدنی فرانسه و آلمان پیشگام بوده، از سابقه طولانی برخوردارند.

براساس بند ۳ ماده ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه: «قراردادها باید با حسن نیت اجرا شوند». ماده ۲۴۲ قانون مدنی آلمان نیز با عبارتی کلی، این مفهوم را بیان می‌دارد.^{۷۰} این دو ماده برای

۸۶. شفایی، محمدرضا، بررسی تطبیقی نظریه تغییر اوضاع و احوال در قراردادهای، انتشارات ققنوس، ۱۳۷۶، ص ۸۶.
69. O'Connor J.F., Good Faith in English Law, Dartmouth Publishing Company Ltd., Brookfield USA, 1990, p. 102.

۷۰. براساس این ماده: «متعهد مکلف است تعهد خود را با صداقت و اعتماد متقابل، طبق عادات و رسوم پذیرفته شده در تجارت، به اجرا در آورد».

حقوقدانان و دادگاه‌ها در حقوق نوشته بسیار معروف و شناخته شده‌اند و مبنای صدور بسیاری از احکام در رابطه با لزوم رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد بوده‌اند.

ماده ۲ قانون مدنی سوئیس مقرر می‌دارد: «هرکس موظف است حقوق و تعهدات خود را براساس حسن نیت اعمال و اجرا کند». همچنین ماده ۱ قانون مدنی ژاپن مقرر داشته: «حقوق خصوصی باید با رفاه و آسایش عمومی منطبق باشد. حقوق و تعهدات باید با شرافت و درستی و منطبق با شرایط حسن نیت اعمال و اجرا شوند. سوءاستفاده از حق مجاز نیست». در ماده ۲۲۱ قانون تعهدات و قراردادهای لبنان مصوب ۱۹۳۲ نیز آمده است: «قراردادهایی که به‌طور قانونی به‌وجود آمده، لازم‌الاجرا هستند و باید مطابق حسن نیت و انصاف و عرف، تفسیر و اجرا بشوند».

اگرچه کشورهای حوزه کامن‌لا موضعی سرسختانه در پذیرش حسن نیت داشته‌اند و به‌ویژه این رویکرد در حقوق انگلیس بسیار برجسته و قابل توجه بوده، لکن در حقوق امریکا که در حال حاضر پیشرو و طلایه‌دار کشورهای پیرو حقوق کامن‌لا است، موضوع الزام‌آور بودن رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد و اعمال حقوق و ضمانت‌اجراهای ناشی از آن به‌صراحت در «قانون یکنواخت بازرگانی»^{۷۱} و مجموعه «شرح جدید حقوق» درج شده است.

قانون یکنواخت بازرگانی به‌عنوان یک قانون یکنواخت در تمام ایالات امریکا، در ماده ۲۰۳-۱ مقرر می‌دارد: «هر قرارداد یا الزام مندرج در این قانون، تعهد حسن نیت در اجرا و اعمال آن را [بر طرفین] تحمیل می‌کند».

ماده ۲۰۵ ویرایش دوم «شرح جدید حقوق» امریکا راجع به قراردادها^{۷۲} نیز تحت تأثیر قانون مزبور در این باره مقرر می‌دارد: «هر قرارداد، تعهد به داشتن حسن نیت و رفتار منصفانه در اجرا و اعمال آن را بر هریک از طرفین تحمیل می‌کند».

به‌نظر می‌رسد با افزودن قید «رفتار منصفانه» در متن ماده اخیر، تکلیف اجرای با حسن نیت و منصفانه قرارداد، دقیق‌تر و روشن‌تر شده است.

در نخستین مقاله مهم که بعد از وضع قانون یکنواخت بازرگانی منتشر گردید، پرفسور فارنس ورت^{۷۳} اظهار کرده که تعهد اجرای با حسن نیت می‌تواند مبنای حقوقی بسیاری از تعهدات دیگر- که ما حقوقدانان کامن‌لایی از آن به شروط ضمنی^{۷۴} یاد می‌کنیم- قرار گیرد. به‌عبارت دیگر، تعهد به اجرای با حسن نیت مندرج در قانون یکنواخت بازرگانی اساس و مبنای اعمال طیف

71. Uniform Commercial Code (UCC).

72. Restatement (Second) On Contracts, § 205

73. Farnsworth

74. implied terms

گسترده‌ای از تعهدات ضمنی در قرارداد است.^{۷۵}

به نظر دیگر حقوقدان معروف امریکایی که دیدگاه‌های وی در انتقاد شدید از نظرهای پروفیسور سامرز مطرح شده، «نظریه اجرای با حسن نیت، توجه مستقیم خود را معطوف به امتیازاتی می‌کند که طرف اعمال‌کننده اختیار در هنگام تشکیل قرارداد از آن‌ها چشم‌پوشی کرده و نیز به دلایل وی برای به‌کار گرفتن این اختیار در حین اجرای قرارداد توجه مستقیم دارد».^{۷۶} به عقیده این مؤلف «سوءنیت در اجرا وقتی محقق می‌شود که یکی از طرفین از اختیار^{۷۷} خود به‌گونه‌ای استفاده کند تا امتیازاتی را که به موجب قرارداد از آن‌ها صرف‌نظر کرده دوباره به دست آورد و این زمانی است که وی از اجرای قرارداد به‌نحو متعارف که مورد انتظار طرف دیگر بوده، امتناع می‌کند. به عکس، حسن نیت در اجرا زمانی محقق است که طرف از اختیار خود برای تحقق هدف معقولی که طرفین به‌هنگام انعقاد قرارداد در نظر داشته‌اند، استفاده می‌کند. ملاک تفسیر در این مورد عینی است».^{۷۸}

در بند «الف» ماده ۲۰۵ شرح جدید که با الهام از نظریه پروفیسور سامرز (نقش نفی‌کننده حسن نیت) تنظیم شده، آمده است: «اجرای با حسن نیت قرارداد بر پای‌بندی به هدف و منظور مشترک و هماهنگی با انتظارات موجه طرف دیگر تأکید می‌کند و رفتارهای گوناگونی را که به دلیل نقض استانداردهای عام شرافت، انصاف یا معقولیت به‌عنوان رفتارهای متضمن سوءنیت شناخته شده‌اند از قرارداد استثنا می‌کند». در بند «د» تفسیر همین ماده نیز در بیان مواردی که با اعمال حسن نیت از قرارداد مستثنا می‌شوند، گفته شده است: «ارائه فهرستی کامل از مصادیق متعدد سوءنیت ممکن نیست. با وجود این، موارد زیر از جمله مواردی است که در آرای دادگاه‌ها پذیرفته شده است: گریز و طفره رفتن از مقتضیات ماهیت قرارداد؛ اهمال، کم‌کاری و عدم جدیت، دقت و تلاش در اجرای قرارداد؛ سوءاستفاده از اختیار در تعیین بعضی مسائل قراردادی؛ ...».^{۷۹}

برخی از نویسندگان، همچون پلنیول و ریپر سعی کرده‌اند بر مبنای اصل حسن نیت در اجرای قرارداد، تعدیل قرارداد را در زمانی که اجرای مفاد آن برای متعهد قراردادی بسیار زیان‌آور و

75. Farnsworth, Good Faith Performance and Commercial Reasonableness under the Uniform Commercial Code, 30 U. Chi. L. Rev. 666, 679 (1963).

76. Burton, Steven J. "Breach of Contract and the Common Law Duty to Perform in Good Faith," (1980) 94 Harvard L. Rev., p.373 <http://heinonline.org/HOL/PDF?handle=hein.journals/hlr94&id=387&print=section§ion=18&ext=.pdf>

77. discretion

78. *Ibid*, p. 373.

79. *Ibid*.

دشوار است توجیه کنند.^{۸۰}

طرفداران قاعده لزوم رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد، بند ۳ ماده ۱۱۳۴ ق.م. فرانسه را که مقرر داشته «قراردادها باید با حسن نیت اجرا شوند» چنین تفسیر می‌کنند که باید هر دو طرف قرارداد، در اجرای آن حسن نیت نشان دهند و قرارداد با حسن نیت اجرا شود. طرفین باید در اجرای قرارداد با یکدیگر همکاری و همیاری متقابل داشته باشند و از هر اقدامی که ایفای تعهد را برای یک طرف دشوار می‌سازد اجتناب ورزند. بنابراین از متعهدله نمی‌توان اجرای قرارداد را در شرایط سخت و دشوار انتظار داشت؛ چرا که عدم توجه به حوادث غیرمترقبه که اوضاع و احوال قرارداد را دگرگون ساخته و مطالبه اجرای دقیق و کامل قرارداد در چنین شرایطی، رفتار مغایر با حسن نیت تلقی می‌شود.^{۸۱}

به عبارت دیگر در شرایطی که تعادل اقتصادی و توازن اولیه قرارداد بر اثر تغییرات اقتصادی، تحولات سیاسی و غیره به‌سختی بر هم ریخته و اجرای تعهد با همان شرایط قبلی به حدی دشوار شده که مشکلات فوق‌العاده و هزینه‌های سنگین و غیرممتعارف را به دنبال دارد، اگر متعهدله اجرای کامل آن را مطالبه کند نمی‌توان او را طلبکار با حسن نیت دانست و مدعی شد که درخواست اجرای دقیق قرارداد با رعایت قاعده حسن نیت توأم است.

این نظریه مصون از انتقاد نمانده است. حقوقدانانی که به مخالفت با این نظریه پرداخته‌اند حسن نیت را به‌عنوان یک قاعده عمومی پذیرفته‌اند، ولی اعتقاد دارند که اصل حسن نیت ایجاب می‌کند طرفین همواره به مفاد تراضی پایبند باشند و از اجرای آن خودداری نکنند و شروط قراردادی را یک‌طرفه تغییر ندهند. بنابراین، الزام به اجرای تعهد در موقعیتی که شرایط و اوضاع و احوال دگرگون شده، ولی متعهدله هیچ نقشی در ظهور و پیدایش آن نداشته، نه تنها هیچ مغایرتی با قاعده حسن نیت در اجرای قرارداد ندارد، بلکه کاملاً منطبق بر آن است.

البته مطابق ماده ۲۲۶۸ ق.م. فرانسه حسن نیت در هر مورد، اصل تلقی می‌شود و کسی که مدعی سوءنیت یا رفتار خلاف حسن نیت است باید ادعای خود را ثابت کند؛ ضمن آن که احراز و اثبات این امر که متعهدله با درخواست اجرای تعهد در شرایط منقلب شده و تغییر یافته، مرتکب سوءنیت شده یا مغایر با حسن نیت رفتار کرده بسیار سخت و بعید به نظر می‌رسد؛ چرا که مفهوم و قلمرو حسن نیت که یک امر درونی و نهانی است هنوز در حقوق به‌خوبی تبیین نشده است. مضافاً این که ملاک دقیقی برای تمیز و سنجش آن وجود ندارد. لازمه این سخن آن است که تا وقتی سوءنیت متعهدله در این خصوص به اثبات نرسیده نمی‌توان رفتار یا عملکرد او را مغایر با حسن نیت محسوب کرد.

۸۰. کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، جلد سوم، انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، ۱۳۷۶، ص ۹۰.
۸۱. السنهوری، عبدالرزاق، الوسیط فی شرح قانون المدنی، ج ۱، ص ۶۲۸ و ۶۳۴.

در حقوق ایران در خصوص تعدیل قرارداد بر مبنای لزوم حسن نیت در اجرای آن، یکی از نویسندگان برجسته حقوق می‌نویسد: «بر فرض که بتوان تکلیف مربوط به اجرای با حسن نیت قرارداد را از قانون استنباط کرد، به دشواری می‌توان این قاعده را برخلاف اصل لزوم قراردادهای و پایبندی دو طرف به مفاد عقد به کار برد. بی‌گمان هیچ‌کس حق ندارد در روابط اجتماعی به تقلب و تدلیس دست زند. رابطه قراردادی نیز از این قاعده بیرون نیست. ولی در این نتیجه تردید است که آیا سختگیری در گرفتن حق را می‌توان با حسن نیت در اجرای تعهد مخالف دانست؟ آیا لزوم داشتن حسن نیت باید در جهت تأیید مفاد تعهد و اجرای کامل آن به کار گرفته شود یا برای معاف شدن از اجرای آن؟»^{۸۲}

آثار حسن نیت در تفسیر قراردادهای نیز از دو جنبه قابل بررسی است:

۱. حسن نیت قاضی رسیدگی‌کننده: از جنبه نخست حسن نیت در تفسیر قرارداد بدین معنا است که مرجع رسیدگی‌کننده، هر قرارداد را با فرض صداقت و حسن نیت طرفین قرارداد تفسیر و از نکات مورد اختلاف رفع ابهام کند.

در این مفهوم، حسن نیت از ابزار و عواملی است که به قاضی کمک می‌کند تا حدود التزامات طرفین و آثار قراردادی را مشخص سازد؛ زیرا هر طرف قرارداد علی‌الاصول با اطمینان به حسن نیت طرف مقابل بر مفاد عقد تراضی کرده، تعهداتی را متقبل می‌شود و آثار قرارداد را می‌پذیرد و حق دارد که فرض صداقت و حسن نیت را در وجود طرف مقابل هم در مقام تعیین تعهدات و آثار قراردادی و هم در مقام اجرای آن‌ها محقق بداند و هیچ‌یک از طرفین حق ندارد از حسن نیت موجود سوءاستفاده کنند.

قاضی تفسیرکننده باید براساس مقتضای هریک از دو نظریه تقدم اراده باطنی و تقدم اراده ظاهری که در سیستم حقوقی حاکم بر قرارداد پذیرفته شده، عمل کند. به عبارت دیگر، اگر نظریه اراده باطنی پذیرفته شده باشد، قاضی باید از تمام عواملی که در دسترس او قرار دارند و او را به قصد واقعی طرفین می‌رسانند، غافل نشود. مثلاً اگر با شهادت شهود به قصد واقعی اطمینان

۲۸. ناصر کاتوزیان، همان، ص ۹۱-۹۰. چنان‌که قبلاً گفتیم در حقوق ایران، اصل حسن نیت هنوز به‌طور قطع پذیرفته نشده، لکن قواعدی وجود دارد که بر مبنای انصاف و حسن نیت تدوین شده است. برخی نویسندگان حقوق برای توجیه این مفهوم در حقوق ایران، به مواد ۲۲۰ و ۲۲۵ قانون مدنی استناد کرده‌اند و رعایت حسن نیت در وفا به عهد را از لوازم عرفی عقد دانسته‌اند: (سیدحسین صفایی، دوره مقدماتی حقوق مدنی، ج ۲، «تعهدات و قراردادهای»، تهران، ۱۳۵۱، ص ۱۷۹. برخی دیگر نیز با توجه به پاره‌ای نصوص قانونی دیگر مانند مواد ۶۸۰، ۳۱۹، ۲۶۳، ۱۱۶۴ و ۱۱۶۵ قانون مدنی و ماده ۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی، قائل به قبول اصل حسن نیت در حقوق ایران شده‌اند: محمدجعفر جعفری لنگرودی، دوره حقوق مدنی، «حقوق تعهدات»، انتشارات گنج دانش، ج ۳، ۱۳۷۸، ص ۲۰۶. به‌منظور ملاحظه تحلیل تفصیلی مفهوم، آثار و جایگاه حسن نیت در حقوق ایران و سایر نظام‌های حقوقی گروه حقوق نوشته و کامن‌لا رجوع کنید به پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده با عنوان: «بررسی تطبیقی حسن نیت در قراردادهای»، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شهرریور ۱۳۸۵.

پیدا کرد، به بهانه وضوح عبارات از تمسک به شهادت صرف نظر نکند. ولی اگر نظریه اراده ظاهری پذیرفته شده باشد به سبب قرائن خارجی از مدلول صحیح عبارات اعراض نکند و فقط در صورتی که واقعاً عبارات برای او ابهام داشته باشند، به عرف و عوامل دیگر متوسل شود و در به کارگیری این عوامل نیز حسن نیت را رعایت کند.

۲. حسن نیت طرفین قرارداد: از این منظر لازم است هریک از متعاملین، حسن نیت را درباره دیگری مراعات کند. از جمله باید هنگام عقد قرارداد براساس آنچه در واقع از عبارات طرف مقابل فهمیده، عبارات خود را انشا کند و نباید از اشتباهات و خطاهای طرف مقابل سوءاستفاده کند.

فرض بر این است که طرفین، مطابق مقتضای آگاهی خود از عبارات قرارداد، اقدام به انشای عبارات قرارداد کرده‌اند، به طوری که می‌توان گفت هر قرارداد بر وجود حسن نیت در طرفین دلالت ضمنی دارد. بر این اساس، قاضی یا داور نیز باید عبارات هریک از طرفین را طوری تفسیر کند که با حسن نیت آن‌ها در برخورد با عبارات طرف دیگر منافات پیدا نکند؛ بدین معنا که طرف مقابل با توجه به آنچه به طور نوعی از عبارات طرف مقابل فهمیده می‌شود، عبارات خود را انشا کرده و تنها تعهداتی را که بدین صورت از عبارات او برمی‌آید، قبول کرده است.

یکی از مباحثی که درباره حسن نیت طرفین مطرح می‌شود، تأثیر میزان اعتماد^{۸۳} و اطمینان متقابل هریک از طرفین به هم در تفسیر قرارداد است.

میزان اعتماد طرفین به یکدیگر و میزان شناخت آن‌ها از هم، سبب ایجاد ظهور خاصی برای متن قرارداد می‌شود؛ چون طرفین با عنایت به اعتمادی که به هم دارند، عبارات را موجز آورده و یا بعضی مسائل را مسکوت می‌گذارند. به علاوه چون هریک از طرفین دیگری را امین می‌داند و اطمینان دارد که او منافع وی خود را زیر پا نخواهد گذاشت، در درج شروط و بندهای قرارداد دقت کافی نمی‌کند. لذا توجه به شناخت هریک از طرفین از قصد و غرض دیگری، نقش اساسی در تفسیر ایفا خواهد کرد و باید دید که هریک از طرفین تا چه حد از قصد و غرض طرف مقابل آگاهی داشته و با توجه به این امر، مفاد قرارداد ظهور خاصی پیدا خواهد کرد و بدین ترتیب، معنایی که غرض و هدف مشترک آن‌ها را تأمین کند، بر قرارداد بار می‌شود.^{۸۴}

قوانین برخی از کشورها حسن نیت را در مرحله تفسیر قراردادها هم لازم‌الاجرا دانسته‌اند: در ماده ۱۷۳۲ قانون مدنی ایتوپی، حسن نیت به عنوان یکی از عوامل تعیین کننده حدود التزامات و آثار قراردادها شناخته شده است. به موجب ماده مزبور: «عقود باید بر مبنای حسن نیت تفسیر

83. reliance

۴۸. قشقای، حسین، شیوه تفسیر قراردادهای خصوصی در حقوق ایران و نظام‌های حقوقی معاصر، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۸، ص ۲۰۳.

شوند». همچنین ماده ۱۵۷ قانون مدنی آلمان اعلام داشته که قرارداد باید مطابق با حسن نیت که نیازمند توجه به عرف عمومی است، تفسیر شود.

نظر به ملازمه تفسیر و اجرای قرارداد و با توجه به این که اجرای صحیح و مطلوب هر قرارداد، مستلزم تفسیری درست و منطبق بر انتظارات اولیه طرفین از قرارداد است، در قوانین برخی کشورها از جمله فرانسه، تنها حسن نیت در مرحله اجرای قرارداد مورد تصریح مقنن قرار گرفته و راجع به حسن نیت در تفسیر قرارداد، نص صریحی مشاهده نمی‌شود. در حقوق امریکا که لزوم رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد صراحتاً در قانون یکنواخت بازرگانی و مقررات دیگر اعلام شده، راجع به رعایت آن در تفسیر قرارداد، مقرره‌ای دیده نمی‌شود. از این رو، تلازم و رابطه تنگاتنگ این دو موضوع باعث شده که محاکم و مراجع داوری در این کشورها لزوم رعایت حسن نیت در تفسیر قرارداد را هم مورد توجه قرار دهند.

۳. ضمانت اجرای حسن نیت

چنان که گفته شد، حسن نیت به عنوان اصل الزام‌آور و موجد تکلیف، متضمن تعهدات و وظایفی برای طرفین در جریان تشکیل، اجرا، تفسیر و اعمال حقوق ناشی از قرارداد است. به عبارت دیگر، طرفین باید با رعایت حسن نیت، مذاکرات قراردادی را آغاز کرده، در صورت توافق قرارداد را امضا کنند. همچنین لازم است در تفسیر و اجرای آن نیز با حسن نیت عمل کنند.

بنابراین، یکی از مسائل اساسی راجع به حسن نیت، موضوع ضمانت اجرای تخلف از این اصل در هریک از مراحل قرارداد است. به بیان دیگر، ضمانت اجرای نقض هریک از تعهدات ناشی از این اصل (به عنوان نمونه، تعهد به افشا و دادن اطلاعات اساسی، عدم عدول از ایجاب، عدم قطع ناگهانی و با سوءنیت مذاکرات، تعهد به همکاری، تعهد به صداقت، وفاداری و عدم توسل به فریب و نیرنگ و تقلب در جریان اجرای قرارداد و ...) چیست و در این صورت چه حقوق یا ساز و کار جبرانی و حمایتی برای طرف مقابل با حسن نیت ایجاد می‌شود؟ و مسئولیت نقض کننده حسن نیت چیست؟

به طور کلی، دو ضمانت اجرای عمده برای نقض این اصل می‌توان ذکر کرد که موضوع بند نخست و بند دوم زیر است: در بند اول ساز و کارهای خاتمه‌دهنده قرارداد مانند فسخ، ابطال یا بطلان قرارداد مورد بررسی قرار گرفته و در بند دوم، مسئولیت طرف خاطی به جبران خسارات وارده بیان شده است.

۳-۱. پایان دادن به قرارداد

خاتمه دادن به قرارداد از طریق فسخ یا ابطال آن توسط طرف مقابل و یا اعلام بطلان و بی‌اعتباری قرارداد در قانون یا رویه قضایی دادگاه‌ها و مراجع داوری از ابزارهای حقوقی به کار گرفته شده به‌عنوان ضمانت‌اجرای نقض حسن‌نیت یا اقدام مغایر با حسن‌نیت است؛ بدین ترتیب که قانونگذار در مواردی بر مبنای نقض تعهد لزوم رعایت حسن‌نیت در قرارداد، برای طرف متضرر از این تخلف، حق فسخ یا ابطال قرارداد را پیش‌بینی کرده و یا به‌طور کلی قرارداد را باطل و بی‌اثر اعلام کرده است.

حق فسخ یا ابطال قرارداد ممکن است مبتنی بر عدم انجام تعهد و یا قصور در انجام آن توسط طرف مقابل از سوی قانونگذار مقرر شده و یا در خود قرارداد به‌طور مطلق یا در شرایطی خاص برای یکی از طرفین پیش‌بینی شده باشد.

قرارداد بیمه، چنان‌که قبلاً گفته شد، نمونه بارز قرارداد مبتنی بر حسن‌نیت است. در این قرارداد، رعایت حد‌اعلای حسن‌نیت از جانب طرفین به‌ویژه بیمه‌گذار ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. بر این اساس، بیمه‌گذار باید تمام مسائل اساسی و حقایق مؤثر در قرارداد بیمه را در هنگام امضای آن افشا کند. ضمانت‌اجرای عدم افشا یا کتمان حقایق، ایجاد حق فسخ یا ابطال قرارداد و یا در مواردی بطلان قرارداد است. ماده ۱۲ قانون بیمه ایران مصوب ۱۳۱۶ در این رابطه مقرر می‌دارد:

«هرگاه بیمه‌گذار عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا عمداً اظهارات کاذبه بنماید و مطالب اظهار نشده و یا اظهارات کاذبه طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن در نظر بیمه‌گر بکاهد عقد بیمه باطل خواهد بود».

همچنین ماده ۱۳ قانون مزبور بر اثر نقض غیرعمدی تعهدات ناشی از اصل حداکثر حسن‌نیت حق فسخ قرارداد را برای بیمه‌گر پیش‌بینی کرده است. در این ماده آمده است:

«اگر خودداری از اظهار مطالب یا اظهارات خلاف واقع از روی عمد نباشد عقد بیمه باطل نمی‌شود. در این صورت هرگاه مطلب اظهار نشده یا اظهار خلاف واقع قبل از وقوع حادثه معلوم شود بیمه‌گر حق دارد یا اضافه حق بیمه را از بیمه‌گذار در صورت رضایت او دریافت داشته قرارداد را ابقا کند و یا قرارداد بیمه را فسخ کند ...».

ماده ۱۷ قانون بیمه دریایی سال ۱۹۰۶ انگلیس هم مقرر می‌دارد: «قرارداد بیمه دریایی، یک قرارداد مبتنی بر حد‌اعلای حسن‌نیت است و در صورتی که هریک از طرفین این تعهد را رعایت نکنند، قرارداد توسط طرف مقابل قابل ابطال است».

حکم به بطلان قرارداد در حقوق این کشور، قبل از تصویب قانون یاد شده در پرونده معروف *Carter v. Boehm* در سال ۱۷۶۶ مطرح شده بود. در این دعوا قاضی پرونده با تکیه بر اعتماد بیمه‌گر به اظهارات بیمه‌گذار و لزوم رعایت حد اعلا‌ی حسن‌نیت از جانب بیمه‌گذار حکم به بطلان بیمه‌نامه صادر کرده است:

«...اگر این مخفی نگه‌داشتن حقایق منجر به جهل بیمه‌گر در تخمین خطر شود، کتمان چنین شرایطی تقلب محسوب شده، در نتیجه، بیمه‌نامه باطل است. هرچند این کتمان ممکن است به اشتباه و بدون قصد متقلبانه رخ داده باشد، ولی با این همه، بیمه‌گر فریب خورده است...»^{۸۵}

در سال‌های اخیر، دادگاه‌های انگلیس دیدگاه خود راجع به ضمانت اجرای مزبور در قرارداد بیمه را تعدیل کرده، بر این باورند که فسخ یا ابطال قرارداد در این موارد، یک اقدام شدید و غیرمنصفانه است و تأیید چنین حقی برای بیمه‌گر، بیمه‌گذار را از حمایتی که وی خواستار آن بوده و برای آن وارد قرارداد شده، محروم خواهد کرد؛ به‌ویژه از آن رو که این محرومیت عموماً بدون تقصیر واقعی و عمدی از جانب بیمه‌گذار است.

دادگاه‌های امریکا با اتخاذ رویکردی معتدل‌تر در جایی که قرارداد بر مبنای دادن اطلاعات نادرست و یا عدم بیان برخی مسائل تنظیم شده، مایل به دادن حکم به فسخ جزئی هستند یا ممکن است بالنسبه محدودیت‌هایی را در مسئولیت بیمه‌گر در نظر بگیرند. در سایر نظام‌های حقوقی اروپایی نیز فسخ یا ابطال کامل قرارداد در مقایسه با رویه محاکم انگلیس کم‌تر دیده می‌شود.

یکی از نکات مهم در اعمال ضمانت اجرای قانونی فسخ یا ابطال قرارداد و به‌طورکلی خاتمه دادن به قرارداد، حسن‌نیت اعمال‌کننده آن‌ها است. به عبارت دیگر، کسی که خواهان فسخ یا ابطال قرارداد است باید خود نیز در استناد به حقوق و ضمانت اجرای مزبور حسن‌نیت را رعایت کند. لذا در صورتی که بنا به قرائن و اوضاع و احوال و انگیزه استفاده‌کننده از حق مزبور، توسل و استناد به آن مغایر با تعهد رعایت حسن‌نیت در قراردادها باشد، قبول این حق و ترتیب اثر دادن به آن به نظر غالب حقوقدانان و قضات ممنوع است. البته در خصوص عدم رعایت حسن‌نیت در این قسمت چه نتیجه‌ای به‌دنبال دارد وحدت‌نظر در سیستم‌های مختلف حقوقی وجود ندارد. برخی ضمانت‌اجرای جبران خسارت را اعمال می‌کنند و برخی به‌طورکلی اعمال حق را در چنین مواردی ممنوع کرده‌اند.

85. Watterson, Stephan, *Carter v. Boehm* (1766), ch 3 in Charles Mitchell and Paul Mitchell, *Landmark Cases in the Law of Contract*, Hart Publishing, 2008.

۲-۳. جبران خسارات

حکم به جبران خسارات پرکاربردترین ضمانت اجرای عدم رعایت حسن نیت یا رفتار مغایر با حسن نیت در مراحل مذاکره، انعقاد و اجرای قرارداد یا در اعمال حقوق ناشی از آن است. در طول مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد، به دلیل عدم وجود یک رابطه قراردادی بین طرفین، ضمانت اجراهایی چون حق فسخ، ابطال یا استناد به بطلان قرارداد موضوعیت ندارد و لذا در این مرحله، ضمانت اجرای نقض حسن نیت یا رفتار خلاف حسن نیت، مانند قطع ناگهانی مذاکرات، عدول با سوءنیت از ایجاب، افشای اطلاعات و اسراری که در نتیجه مذاکرات قبلی به دست آمده و مانند آن، حکم به جبران خسارات وارد به طرف مقابل است.

در ماده ۳۰۱ اصول حقوق قراردادهای اروپایی ضرورت جبران خسارت در صورت نقض تعهد حسن نیت در جریان مذاکرات مقدماتی به صراحت بیان شده است. به موجب این ماده، طرفی که مغایر با حسن نیت و رفتار منصفانه مذاکره می کند و یا مذاکرات را قطع می کند مسئول زیان‌هایی است که به دیگری وارد می‌آورد.

در کشورهایمانند آلمان و ایتالیا که در آن‌ها دکترین تقصیر پیش قراردادی حکومت دارد، خودداری از ادامه مذاکرات، بدون توجیه متعارف، اصولاً نقض حسن نیت تلقی شده و محکومیت به جبران خسارت وارد به طرف متضرر را در پی دارد. در حقوق فرانسه نیز با تکیه بر نظریه سوءاستفاده از حق، حق امتناع از انعقاد قرارداد که نتیجه اصل حاکمیت اراده و آزادی قراردادی است، در صورتی که پس از مذاکرات طولانی و به‌طور غیرمنتظره و غیرمتعارف باشد، منافی با حسن نیت محسوب شده، بر مبنای تقصیر غیرقراردادی سوءاستفاده از حق، طرف قرارداد مسئول جبران خسارات ناشی از آن است.

پس از تشکیل قرارداد و به عبارتی در اجرای قرارداد و اعمال حقوق ناشی از آن نیز ضمانت اجرای جبران خسارت قابل استفاده است. چنان‌که قبلاً گفتیم در پایان دادن به قرارداد و اعمال سایر حقوق منبث از قرارداد یا قانون نیز طرفین باید حسن نیت را رعایت کنند. بنابراین، عدم رعایت حسن نیت در استناد به حقوق و ضمانت اجراهای مزبور ممکن است منجر به عدم اعتبار اعمال حق مزبور و محکومیت به جبران خسارات وارد گردد.

نتیجه بحث

حسن نیت در حقوق رُم مبتنی بر یک مفهوم اخلاقی بود که در قالب قواعدی معین، مانند قاعده لزوم وفا به عهد اعمال می‌شد. در این حقوق، حسن نیت همیشه با مفاهیمی چون درستکاری، قابلیت اعتماد و رفتار صادقانه و معقول همراه بود. به دنبال تحولات تجاری و تحول و توسعه قواعد حقوقی، حسن نیت به‌عنوان مبنایی که از آن، قواعد حقوقی جدید قابل استخراج است مورد

استفاده قرار گرفت؛ بدین معنا که حسن نیت نه تنها به عنوان یک ضابطه در تفسیر قراردادها، بلکه به عنوان یک استاندارد برای ایجاد تعهدات الزام آور برای طرفین تلقی گردید.

صاحب نظران نظام های گروه حقوق نوشته مفاهیم «حسن نیت و رفتار منصفانه» را به عنوان یکی از ارکان اساسی نظام حقوقی خود تلقی می کنند. در مقابل، صاحب نظران حقوق کامن لا، به این مفاهیم تنها به عنوان یکی از تحولات حقوقی اخیر در جهت عادلانه و منصفانه کردن نظام حاکم بر حقوق قراردادها می نگرند.

در حقوق کشورهای گروه نخست، اصل مزبور در زمینه مذاکرات اولیه و مسئولیت پیش قراردادی، تفسیر و اجرای قراردادها، تصرف اموال منقول و غیرمنقول، نکاح، اسناد تجاری و غیره حکومت دارد و مبنای ایجاد قواعدی در این مباحث است. به طور کلی در نظام های حقوقی یاد شده، اصل بر حسن نیت است و شخصی که به سوء نیت استناد می کند باید آن به اثبات برساند.

در نظام های حقوقی مبتنی بر کامن لا به دشواری می توان در مورد رعایت حسن نیت در مراحل پیش از قرارداد و حتی مراحل اجرا و تفسیر قرارداد یک اصل کلی استنباط کرد و اصل اولیه این است که احکام قرارداد و شرایط آن حسب شروط قرارداد و نیز انتظارات اولیه طرفین تفسیر و تکمیل شود. در این نظام به قطعیت و حتمیت قرارداد و قابلیت پیش بینی آثار آن توجه خاصی شده و اصل حاکمیت اراده و به تبع آن، آزادی قراردادی و تراضی طرفین بر مفاهیمی چون عدالت معاوضی و انصاف ترجیح دارد.

در این گروه از کشورها، به ویژه انگلیس و کانادا، نه تنها یک اصل کلی تحت عنوان حسن نیت و رفتار منصفانه به رسمیت شناخته نشده، بلکه قضاوت و حقوقدانان آن ها به دلایلی چون عدم قطعیت و ابهام مفهوم حسن نیت و تضاد آن با تراضی طرفین و اصل حاکمیت اراده، با اتخاذ چنین ایده ای به عنوان یک قاعده کلی مخالفت کرده اند و در مقابل ادعان داشته اند که در درون این نظام حقوقی، قواعد جزئی مرتبطی وجود دارند که ناظر به حمایت از حسن نیت و رفتار منصفانه و عادلانه و منع فریب و نیرنگ و نیز سوء استفاده از حق هستند و نیازهای نظام حقوقی را در این خصوص تأمین می کنند.

در این میان، تنها امریکا به نحوی نسبتاً پیشرفته نظریه حسن نیت و رفتار منصفانه را در رابطه با اجرای قراردادها به طور صریح پذیرفته است. در این کشور، تحت تأثیر دکتورین نظام های حقوق نوشته و به طور خاص حقوق آلمان، این تأسیس حقوقی در قانون یکنواخت بازرگانی و به دنبال آن در مجموعه های تحلیلی حقوقی دیگر، مانند شرح جدید حقوق راجع به قراردادها به طور صریح شناخته شده و از حقوق این کشور به دکتورین و رویه قضایی سایر کشورهای کامن لا مانند کانادا و استرالیا نفوذ کرده است.

در حقوق ایران، اصل حسن نیت بدان مفهوم که موضوع بحث محافل حقوقی و رویه قضایی محاکم غربی است مورد پذیرش مقنن و رویه قضایی قرار نگرفته و موارد بیان شده که بر پذیرش این مفهوم دلالت دارند تنها در خصوص مورد خویش قابل اعمال هستند و نمی‌توان از آن‌ها یک اصل کلی و فراگیر در قراردادها استنتاج کرد. با این حال به پشتوانه وجود ریشه‌های فقهی و مبانی اخلاقی، عقلی و عرفی در این اصل و تأثیراتی که این منابع در روابط حقوقی و حقوق اشخاص دارند، به نظر می‌رسد قانونگذار به کلیت این موضوع بی‌اعتنا نبوده و آن را در روح قوانین و مقررات ملحوظ داشته است.

امروزه با رشد پرشتاب روابط اقتصادی و تجاری در صحنه‌های داخلی و بین‌المللی، شناسایی صریح حسن نیت و فرض وجود آن در روابط اقتصادی، امری اجتناب‌ناپذیر است؛ چنان‌که محاکم قضایی و دیوان‌های داوری بین‌المللی در موارد فراوانی با استناد به این اصل، قراردادها و معاهدات بین‌المللی را تفسیر و مبادرت به صدور حکم کرده‌اند. انتظار می‌رود دستگاه قانونگذاری ما نیز در پاسخ به این نیاز حقوقی و در جهت انطباق بیش‌تر قوانین جاری با حقوق زنده دنیا، با درج صریح این اصل کلی در قوانین موضوعه، موجبات پویایی و توسعه قواعد عمومی قراردادها و حقوق اسلامی را فراهم سازد.